

**ABU RAYHON BERUNIYNING PEDAGOGIK
TA'LIMOTIDAN FOYDALANISH IMKONIYATI:
MUAMMOLAR VA YECHIMLAR**

mavzusida xalqaro miqyosda ilmiy-amaliy anjuman

27-28 aprel 2023 yil

**USABILITY OF ABU RAYHAN BERUNI'S
PEDAGOGICAL HERITAGE:
PROBLEMS AND SOLUTIONS**

International scientific-practical conference

April 27-28 2023

**ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УЧЕНИЯ
АБУ РАЙХАНА БЕРУНИ: ПРОБЛЕМЫ
И РЕШЕНИЯ**

международная научно-практическая конференция

27-28 апреля 2023 г.

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA‘LIMI VAZIRLIGI**

**NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**

**T.N.QORI NIYOZIY NOMIDAGI O‘ZBEKISTON PEDAGOGIKA
FANLARI ILMIY TADQIQOT INSTITUTI**

**ABU RAYHON BERUNIYNING PEDAGOGIK
TA‘LIMOTIDAN FOYDALANISH IMKONIYATI:
MUAMMOLAR VA YECHIMLAR**

mavzusida xalqaro miqyosda ilmiy-amaliy anjuman

27-28 aprel 2023 yil

**USABILITY OF ABU RAYHAN BERUNI'S
PEDAGOGICAL HERITAGE: PROBLEMS AND
SOLUTIONS**

International scientific-practical conference

April 27-28 2023

**ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УЧЕНИЯ АБУ РАЙХАНА
БЕРУНИ: ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ**

международная научно-практическая конференция

27-28 апреля 2023 г.

Toshkent – 2023

“Abu Rayhon Beruniyning pedagogik ta’limotidan foydalanish imkoniyati: muammolar va yechimlar” xalqaro miqyosda ilmiy-amaliy anjuman materiallari // T.N.Qori Niyoziy Nomidagi O‘zbekiston Pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti. – Toshkent, 2023. 138-bet.

Ushbu to‘plamda birinchi renessans davrining yirik namoyondasi, qomusiy olim, buyuk mutafakkir Abu Rayhon Beruniyning jahon ilm-fani va madaniyati taraqqiyotiga qo‘shgan hissasi, amalga oshirgan kashfiyotlari, pedagogik ta’limoti hamda mazkur ta’limotning bugungi kundagi ahamiyati haqida mutaxassis olimlar hamda tadqiqotchilarning tahliliy fikrlari, qarashlari bayon qilingan.

Maqola va tezislarda pedagogika fani hamda uzluksiz ta’lim tizimi uchun ahamiyatli bo‘lgan qimmatli fikrlar keltirilgan. Ushbu to‘plam pedagogik jamoatchilik va tadqiqotchilar uchun dasturul amal bo‘lib xizmat qiladi.

Xalqaro ilmiy-amaliy anjumanining tahrir hay‘ati a‘zolari

1. R.G.Safarova – pedagogika fanlari doktori, professor
2. H.M.Tojiboyeva – pedagogika fanlari doktori (DSc), kata ilmiy hodim
3. D.M.Malikova – pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
4. S.U.Ibraximov – pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
5. N.R.Masharipova – pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Pedagogika fanlari doktori, professor R.G.Safarovaning umumiy tahriri ostida.

To‘plamdan o‘rin olgan maqolalarning saviyasi, sifati va ilmiy dalillarning haqqoniyligi hamda mazmuni uchun mualliflar mas’uldirlar.

T.N.Qori Niyoziy Nomidagi O‘zbekiston Pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti ilmiy kengashi qarori (28.03.2023 №3) bilan nashrga tavsiya etilgan.

ega ekanligini, hayoti va ijodiy faoliyati, yozgan asarlari bilan isbotlab, kelajak avlodlarga katta ma'naviy meros qoldirdi.

Foydalangan adabiyotlar

1. Sh.M.Mirziyoyev “Buyuk mutafakkir va qomusiy olim Abu Rayhon Beruniy tavalludining 1050-yilligini xalqaro miqyosda keng nishonlash to'g'risida” PQ-361-son, 25.08.2022 yil. <https://lex.uz/>
2. K.Hoshimov, S.Nishonova. Pedagogika tarixi. T. Sharq. 2004 yil.
3. Abu Rayhon Beruniy. Geodeziya. Toshkent, 1966
4. Abu Rayhon Beruniy. Hindiston. (Tarjima, A.B.Xolidova, Yu.N.Zavadskiy. Tom II – Toshkent : Fan, 1963
5. <https://arxiv.uz>

BERUNIY TA'LIMOTIDA FARZAND TARBIYASIDA OILAVIY QADRIYATLARINING O'RNI

Musinova Nozira Mirjadjanovna
Buxro davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Oila ma'naviyati va madaniyati asrlar davomida o'ziga xos tarzda shakllangan bo'lib, ushbu g'oyalar asosida Vatanga, ota-onaga sodiqlik va fidoyilik kabi fazilatlar shakllanib boradi. Bunda oilada, ta'lim maskanlarida, mahallalarda beriladigan ta'lim - tarbiya muhim ahamiyatga ega bo'lib, ushbu vazifa ajdodlar merosi vositasida amalga oshirilganida samarali natijalarga erishiladi.

Ayniqsa, farzand tarbiyasidagi eng muhim omil bu – ota-ona tarbiyasi, ularning farzandiga qilgan e'tiboridir. Zero, oila - avlodlar davomiyligi, an'analar, qadriyatlar, urf-odatlar millatning, xalqning axloqiy, ma'naviy, diniy merosini avloddan avlodga o'tishini ta'minlovchi yagona mexanizm bo'lib, asrlar davomida oilada farzand tarbiyasi asosiy vazifa bo'lib hisoblangan. Ayniqsa, oilaning asosiy qadriyatlari bu - oila a'zolarining o'zaro hamjihatligi, bir-biriga ishonchi va sevgisini mustahkamlovchi muayyan axloqiy tamoyillarga rioya qilishdir. Oiladagi har bir a'zoning o'z o'rnini va qadri bo'lib, ular birgalikda birdamlik bilan chuqur mustahkam tomirga ega. Har bir oilaning tayanchi bo'lgan umumiy qadriyatlarga ega bo'lish juda muhimdir. Ana shu qadriyatlar asosida oilada an'analar shakllanadi, ular yangi bo'lishi, yosh oilada vujudga kelishi yoki avloddan-avlodga o'tishi azaldan barchaga ma'lum.

Sharq mutafakkirlaridan biri, buyuk donishmand nomiga sazovor bo'lgan Abu Rayhon Beruniyning ilmiy merosida jamiyat, uning vujudga kelishi va evolutsiyasion jarayonlar haqida fikrlar bildirilganligiga adabiyotlar tahlilida amin bo'lamiz. Beruniy ta'limotida oila masalasiga ham katta e'tibor berilib, uni qanday tashkil qilish, oila a'zolarining huquq va burchlari, farzandlar tarbiyasi kabi muhim masalalarga katta e'tibor berilgan. Beruniyning fikricha, odamlar jamoaga ikki

sababga ko'ra, ya'ni yashash uchun kurashda xavfni bartaraf etish va birgalikda ishlash uchun birlashganliklari misollar asosida bayon etilgan.

Beruniy o'z asarlarida jamiyat tuzilishida oila va jamiyatdagi munosabat va aloqalarni ko'rsatib, ularni ijtimoiy hayotdagi rolga alohida e'tibor qaratgan. U kishilik jamiyatining vujudga kelishi, shakllanishi va rivojlanishini chuqur o'rganib, o'z davri va bugungi davr uchun ham ahamiyatli bo'lgan ijtimoiy-falsafiy fikrlarni bildirgan olimlar qatoridan o'rin olgan.

Uning ta'limotida oila jamiyatning kichik bir bo'g'ini sifatida izohlanib, hamma davrlarda ulug' va muqaddas dargoh hisoblablanganligi bayon etilgan. Oila nafaqat bir yurtning, balki umuminsoniyatning asosiy bosh nuqtasi ekanligini, bashariyatning tirikligi, uzluksizligi, muqarrarligi oiladan boshlanishini, uning tarbiyaviy, axloqiy ahamiyati, qadr-qimmatini anglab etmasdan, oilaga millat manfaati nuqtayi nazaridan yondashmay turib, milliy tushunchalarni shakllantirib bo'lmasligini o'z asarlarida yozib qoldirgan. Bundan tashqari jamiyatning madaniy darajasi ayolning jamiyat va oiladagi ahvoli, mavqei bilan belgilanishini alohida ta'kidlagan. Sog'lom, barkamol avlod tarbiyasi ko'p jihatdan ayolning ma'naviy salohiyati, bilimi, uddaburonligi va erkinligiga bog'liqligi, jamiyatdagi ma'naviy-axloqiy muhitning sog'lomligi ko'p jihatdan oilaviy madaniyatga bog'liqligi, oiladagi muhitning jamiyatga o'z ta'sirini ko'rsatishini, oilada er va xotinning mavqei, oilaviy munosabatlar, oila qadriyatlari hamda oiladagi har bir insonga beriladigan e'tibor hamisha o'z dolzarbligini yo'qotmasligi haqida o'z fikrlarini yozib qoldirgan.

Beruniy ta'limotida "Qush uyasida ko'rganini qiladi", degan maqol izohlanib, unda har bir bolaning kattalarga hurmat, kichiklarga muruvvat; erkaklarning oiladagi yuqori mavqei, ayollarning royishligi; oila va nikohning muqaddasligiga e'tiqod; ota-onalarning farzandlar oldidagi hamda farzandlarning ota-onalar oldidagi burch va mas'uliyatining muhim qadriyat sifatida e'tirof etilishi; oila sha'ni va obro'sining avaylab asralishi; kelin va qaynona munosabatlarining o'ziga xosligi; katta oilalarda bobo va buvilarning rahnamoligi; qarindoshlar, qo'ni – qo'shnilar, mahalla – ko'y oldidagi majburiyatini teran his qilish kabi har bir oilaga xos xususiyatlari ham diniy ham dunyoviy tarzda tahlil etilgan.

Darhaqiqat, oila jamiyatning muqaddas maskani, eng asosiy tarbiya makonidir. Oiladagi ota ibrat, ona mehri, bobo va buvilar o'g'itlari orqali milliy qadriyatlarimiz bo'lgan imon-e'tiqod, halollik, mehr-oqibat avloddan avlodga o'tadi, farzandlarimiz ongi va qalbida muhrlanib boradi. Iqtisodiy jihatdan farovon, ijtimoiy-axloqiy va g'oyaviy muhiti sog'lom oila negizida yuzaga kelgan jamiyat va davlatning poydevori mustahkam bo'ladi. Biz bilishimiz lozim bo'lgan narsalardan, oilaning muqaddasligi va bu oilada ota-onaning farzand zimmasidagi haqqi, juda ulkan ekanligidir. Uni ado etish juda murakkab, ammo shu bilan savobda tengsiz ulug' ibodatlardan biridir. Ota-ona roziligi farzand uchun ikki dunyo saodatiga etkazuvchi eng asosiy omil bo'lib, ularning xizmatlarida doim kamarbasta bo'lib, yaxshiliklar qilib, duolarini olgan inson, Alloh taoloning roziligiga etadi. Islom ta'limotidagi oila muqaddasligi to'g'risidagi g'oyalar oilaviy munosabatlarni takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega.

Birgina, vatan tuyg'usini olaylik, vatanga muhabbat odamning qalbida tabiiy ravishda tug'iladi. Bunday tuyg'ular oilada vujudga keladi, uni majburan singdirib bo'lmaydi. Oilada vujudga kelgan bunday tuyg'ular insonning o'z yurtiga bo'lgan muhabbati, o'zligini, nasl-nasabini bilgani sari yuragida vataniga nisbatan iftixor tuyg'usi ildiz otib, yuksala boradi. Bu ildiz qancha chuqur bo'lsa, insonning tug'ilib o'sgan vataniga bo'lgan muhabbati ham cheksiz bo'ladi.

Beruniy o'zining pedagogik ta'limotida har bir ota-ona farzandlarining tarbiyasiga ko'proq e'tibor berishi, ularga alohida vaqt ajratib, odob-axloqdan ta'lim berishi, ularni doimo nazorat qilib borishi, yomonlarga yaqin yo'latmasligi lozim ekan. Ana shunda ular ota-onasi va el-yurtiga xizmat qiladigan, ularga ikki dunyoda obro' olib keladigan, yuzlarini yorug' va boshlarini yuqori qiladigan farzandlar bo'lib katta bo'lishi haqidagi fikrlarni bayon etadi.

Mutafakkir jamiyat va uning asosiy bo'g'ini bo'lgan oilani shunchaki kishilarning yig'indisi deb emas, balki o'zaro bir-biri bilan ijtimoiy-ma'naviy, axloqiy aloqada bo'lgan kishilarning birligini oilani ifodalovchi tushuncha deb hisoblaydi. U insonning yolg'iz o'zi hal qiluvchi qudratga molik emas, unga kuch-qudratni faqat jamiyat bera oladi, degan g'oyani ilgari suradi. Mutafakkir: "Jamiyatning har bir ongli a'zosi o'z kasb-kori va ixtisosidan qat'iy nazar, jamiyat to'g'risidagi bilimlarni chuqur egallash orqaligina tevarak-atrofdan ro'y berayotgan ijtimoiy hodisa va jarayonlarning kelib chiqish sabablari va oqibatlarini bilish, ularni boshqarish qobiliyatiga ega bo'ladi", degan xulosaga keladi. Shuningdek, u: "Jamiyat to'g'risidagi bilimlarga barcha xalqlarga xos ijtimoiy-siyosiy va axloqiy hodisalarning umumiy asosini aniqlashga, ya'ni ijtimoiy-siyosiy hayot barqarorligining fundamental asoslarini belgilashga, jamiyatni yaxlit holda saqlab qolishga imkon beradi", deb ta'kidlaydi.

Fikrlarimiz xulosasi sifatida shuni aytish mumkinki, Beruniy ta'limotida farzand tarbiyasi, bunda oilaning va oilaviy qadriyatlarga bo'lgan e'tiborning o'rni o'ziga xos e'tirof etilgan bo'lib, bunda allomaning oila va jamiyat haqidagi qarashlarida insonning qiyofasi tabiat ta'sirining natijasi ekanligi, uning ichki qiyofasida cheksiz sa'y-harakatlar natijasida tub o'zgarishlar bo'lishi mumkinligi ta'kidlangan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abu Rayhon Beruniy. Tanlangan asarlar. I tom. / Tarjimon A.Rasulov. Izohlarni I.Abdullayev va A.Rasulov tuzgan. Mas'ul muharrirlar: I.Abdullayev va O.Fayzullayev. –T.: Fan, 1968.

2. Abu Rayhon Beruniy. Tanlangan asarlar. Tom Hindiston. Arabchadan A.Rasulov, Y.Hakimjonov, G'.Jalolov tarjimasi. So'z boshi va izohlar A.Irisov. – T.: Fan, 1965.

3. Buyuk siymolar, allomalar: (O'rta Osiyolik mashhur mutafakkir va donishmandlar). K.1. – /Nashrga tayyorlovchi M.M.Xayrullayev. – T.: Ma'naviyat, 1995.

Tojiboyeva Xilolaxon Maxmutovna	<i>Abu Rayhon Beruniyning pedagogik qarashlarini dunyo miqiyosida o'rganilishi</i>	48-bet
Malikova Dilraboixon Maxmudovna	<i>Abu Rayhon Beruniy ilmiy-madaniy merosining ahamiyati</i>	51-bet
Жумашиева Г.Х. Тенелбаева А., Турдыбаева Т., Генжебаева Г.	<i>Реализация педагогических идей Бируни в формировании отношения к природе</i>	55-bet
Turakulov Bo'ri Norboyevich, Rayimboyeva Kumushoy O'ktamboy qizi, Kaldibayeva Fariza Muhammad qizi	<i>Ta'lim jarayonini tashkil etishda Abu Rayhon Beruniy asarlarining o'ziga xosligi</i>	57-bet
Alimov B.N.	<i>Markaziy osiyolik ilk renessans davri buyuk olimlarining matematik merosi</i>	59-bet
Xolbo'tayeva Dilfuza Usmon qizi	<i>Buyuk mutaffakkir Abu Rayhon Beruniyning shaxs madaniyatini rivojlantirish haqida qarashlari</i>	62-bet
Jankabilov I.X. Abdullayev S.I. Usmanova R.	<i>Beruniyning geografiyaga oid qarashlari</i>	65-bet
Madjidova Dildora Abduxamidovna	<i>Yosh avlod tarbiyasida Abu Rayhon Beruniy ilmiy merosining pedagogik ahamiyati</i>	68-bet
Ibraimova Feruza Xolboyevna	<i>Abu Rayhon Beruniyning pedagogik qarashlari yordamida bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy mobillikni shakllantirish</i>	70-bet
Jalilova Nilufar Toirovna	<i>Abu Rayhon Beruniyning ilmiy-ijodiy faoliyati va pedagogik qarashlari</i>	72-bet
Atayeva G.Sh.	<i>Abu Rayhon Beruniyning ta'limiy-axloqiy qarashlari</i>	75-bet
Musinova Nozira Mirjadjanovna	<i>Beruniy ta'limotida farzand tarbiyasida oilaviy qadriyatlarining o'rni</i>	77-bet
Nafasov D.Sh. Ollaberganova N.Q.	<i>Abu Rayhon Beruniy va sharq allomalarining turistik-sayyohlik faoliyati va uning tarixiy-pedagogik jihatlarini</i>	80-bet
Nafasov D.Sh. Menglibayeva Sayyora Sadulla qizi	<i>Abu Rayhon Beruniyning tarbiyaviy qarashlari asosida yoshlarni ma'naviy-axloqiy sifatlarini shakllantirish</i>	82-bet
Tojiyeva Nodira Yusupjanovna	<i>Abu Rayhon Beruniyning shaxsning ruhiy-ma'naviy jarayonlarini rivojlantirishga oid pedagogik qarashlari</i>	85-bet